

УДК 32+316.2

© О. В. Семченко, 2015

<http://orcid.org/0000-0002-0329-4791>

О. В. Семченко

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ

Розглянуто основні теоретико-методологічні підходи до дослідження політичної стабільності та ролі інформаційно-комунікаційних технологій у політичних процесах і діяльності політичних інститутів: системний, інституціональний, структурно-функціональний, соціоінформаціологічний, міждисциплінарний, порівняльний, факторний, інформаційний, організаційний підходи, концепції психології масової комунікації, зокрема, поведінкову, інформаційну, психологічну, концепцію ілюзій і маніпуляцій. Обґрунтовано, що саме ці підходи дозволяють здійснити комплексне вивчення інформаційних процесів у політичній сфері в українських умовах і показати все різноманіття політико-інформаційного простору України.

Ключові слова: теоретико-методологічні підходи, політична стабільність, політичні процеси і інститути, інформаційні процеси.

О. В. Семченко

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ИССЛЕДОВАНИЮ ИНФОРМАЦИОННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПОЛИТИЧЕСКОЙ СТАБИЛЬНОСТИ

Рассмотрены основные теоретико-методологические подходы к исследованию политической стабильности и роли информационно-коммуникационных технологий в политических процессах и деятельности политических институтов: системный, институциональный, структурно-функциональный, социоинформациологический, междисциплинарный, сравнительный, факторный, информационный, организационный подходы, концепции психологии массовой коммуникации, в частности, поведенческую, информационную, психологическую, концепцию иллюзий и манипуляций. Обосновано, что именно эти подходы позволяют осуществить комплексное изучение информационных процессов в политической сфере в украинских условиях и показать все многообразие политико-информационного пространства Украины.

Ключевые слова: теоретико-методологические подходы, политическая стабильность, политические процессы и институты, информационные процессы.

O. V. Semchenko

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL APPROACHES TO RESEARCH INFORMATION POLITICAL STABILITY

The main theoretical and methodological approaches to the study of political stability and the role of information and communication technologies in political processes and political institutions: system, institutional, structural and functional, social, informational and logical, interdisciplinary, comparative, factorial, informational, organizational approaches, concepts of

psychology of mass communication, in particular, behavioral, informational, psychological, concept of illusion and manipulation. It is proved, what exactly these approaches allow to perform complex studying of information processes in the political sphere in Ukrainian conditions and to show the diversity of political and informational space of Ukraine.

Key words: *theoretical and methodological approaches, political stability, political processes and institutions, information processes.*

Постановка проблеми. Питання політичної стабільності українського суспільства є вельми актуальним для вітчизняних дослідників. Зрозуміло, що за сучасних умов розвитку української держави особливої уваги серед них потребує питання інформаційного забезпечення її політичної стабільності.

Аналіз актуальних досліджень. Дослідження вибраної теми передбачає ретельний аналіз теоретико-методологічних підходів (від системного (Л. Берталанфі, Т. Парсонс, Д. Істон) до психологічного (Ч. Мерріам, Г. Лассуєлл)), що дозволяють розкрити сутність політичної стабільності, інформаційних процесів у сфері політики, одним із яких є інформаційне забезпечення політичної стабільності, інформаційних механізмів і їх впливу на забезпечення політичної стабільності.

Метою даної статті є розгляд дослідницького потенціалу провідних теоретико-методологічних підходів, застосовуваних у науковій літературі, щодо аналізу політико-інформаційних процесів і інститутів, насамперед, інформаційного забезпечення політичної стабільності.

Виклад основного матеріалу. Слід зазначити, що рішення проблеми інформаційного забезпечення політичної стабільності залежить від двох факторів – техніко-технологічного та гуманітарного, що включає соціально-політичні аспекти.

Звичайно ж, техніко-технологічний фактор не може бути предметом нашого дослідження. Відзначимо тільки, що до нього ми відносимо глобальні інформаційні мережі (Інтернет), системи широкополосного бездротового радіодоступу, мережі стільникового рухливого радіотелефонного зв'язку, супутникові системи й системи телерадіомовлення, побудовані на сучасних цифрових системах і ін. [8, с. 31].

Виходячи з того, що політична стабільність є характеристикою політичної системи, правомірно, що багато дослідників застосовують для її вивчення системний підхід. Поняття «система» було запропоновано Карлом Людвігом фон Берталанфі, австрійським біологом, фундатором узагальненої системної концепції «Загальна теорія систем». Стосовно до суспільства поняття «система» став використати відомий американський соціолог Толкотт Парсонс. У своїй книзі «Соціальна система» він розділив суспільство на чотири підсистеми (економічну, політичну, соціальну і духовну), які між собою перебувають у процесі взаємодії.

У 1950–1960-х рр. політологи стали оперувати поняттям «політична система», що свідчило про те, що політиці стали приписувати системний характер. Прийшло розуміння того, що політика – це не тільки діяльність держави. І владні відносини досить складні. Актуальним стало завдання виявлення способів і механізмів, здатних додати суспільству стабільність і виживаність у несприятливому середовищі.

Засновником системного аналізу в політичній науці є американський політолог Девід Істон. У роботі «Категорії системного аналізу політики» Д. Істон відзначає важливий для нас момент: «У внутрішній організації політичної системи ключовою властивістю, характерною і для інших соціальних систем, є винятково гнучка здатність реагування на умови свого функціонування. Дійсно, політичні системи включають найрізноманітніші механізми, за допомогою яких їм вдається справлятися з впливами, що обурюють середовище. За допомогою цих механізмів вони можуть регулювати своє поведіння, трансформувати внутрішню структуру і навіть змінювати фундаментальні цілі» [2]. Те, що деякі політичні системи зберігаються, незважаючи на будь-який вплив, свідчить про те, що вони здатні відбивати спрямовані на них впливи й адаптуватися до умов, що змінюються [2].

Очевидно, що у контексті застосування системного аналізу можна виокремити структуру понять «політична стабільність» та «політична система».

Поняття «політична стабільність» має кілька складових: стабільність політичної системи; політичного режиму і соціальну стабільність. Це дозволяє виділити і описати механізми інформаційного забезпечення для кожної складової політичної стабільності.

Політична система (відповідно до методологічних позицій Г. Алмонда і Дж. Пауэлла) включає шість типів політичних структур – політичні партії, групи інтересів, органи законодавчої влади, органи виконавчої влади, чиновництво і суди. Це дозволяє кожну політичну структуру політичної системи аналізуватися з погляду на те, які інформаційні механізми здатні зберегти й підтримати її стабільність.

Загальновідомо, що саме стабільність політичних інститутів має істотне значення для діяльності політичного режиму, тому пропонуємо доповнити методологічні засади дослідження провідними положеннями інституціонального підходу. Одна з теорій, представниками якої є Д. Растоу, Ф. Фукуяма, Дж. Линц, А. Степан і ін., побудована на тому, що при відсутності сильних і ефективних державних інститутів демократичний процес небезпечний тим, що може викликати політичну нестабільність. Погоджуючись з цією тезою, прихильники теорії розходяться у своїх думках щодо того, а, що визначає ефективність держави? Так, наприклад, одні говорять, що ефективність визначається здатністю реалізовувати владні рішення, інші – ефективність визначається якістю державних інститутів.

Безумовно, що не можна заперечувати зв'язки між демократичним процесом і якістю інститутів, про які пишуть відомі теоретики інституціоналізму П. Норрис, М. Бессансон і ін. Однак, поки ще немає однозначних висновків відносно причин залежності між демократією і якістю інститутів.

Останнім часом стає усе більше популярним факторний підхід. М. Негрова підрозділяє фактори стабільності на дві категорії порядку. До факторів першого порядку ставляться концептуальні принципи стабільності, що залежать від типу суспільства, особливостей його функціонування. Фактори другого порядку мають тимчасовий характер і розглядаються як стабілізатор у різних суспільствах з урахуванням стану суспільства в момент розгляду. Розмаїтість суспільних систем ускладнює узагальнення політичних факторів другого порядку, тому що в різних суспільних системах вони можуть проявлятися по-різному. М. Негрова визначила функціональну приналежність політичних факторів стабільності і характер їхнього впливу на стабільність суспільства. Політичні фактори впливають на суспільну систему [7].

У соціологічній науці закріпилися три основних підходи до вивчення стабільності. Представники першого наполягають на тому, що суспільство повинне бути стабільним. Так, як відомо, класики соціологічної думки О. Конт, Г. Спенсер, Е. Дюркгейм, Т. Парсонс, незважаючи на істотні розбіжності їхніх теорій, були одноголосні в розумінні стабільного стану як єдино правильного. Суспільні конфлікти, з їхнього погляду, є ознакою хвороби суспільства, яку варто лікувати.

Прихильники другого підходу вважають, що думка про корисність стабільності для суспільства є перебільшеною. На їхню думку, стабільність короткострокова. А от конфлікти - це суть суспільних процесів.

Третій підхід, розроблений В. Парето, до дослідження стабільності є конвергентним, оскільки враховує положення перших двох підходів. Він ураховує як характеристики збереження, так і мінливості. У рамках даного підходу стабільність – це такий стан суспільства, в умовах якого система може залишатися відкритою й одночасно адаптуватися до можливих змін усередині системи й у зовнішньому середовищі. З огляду на те, що система має функцію самоорганізації, постійно контролювати підтримку стабільності суспільства не представляється не тільки неможливим, але й небажаним.

Дослідники описують такий стан суспільства, як розпад, криза, нестабільність, резистентна (відносна) стабільність, пружна стабільність, гіперстабільність (застій). Причому один стан може переходити в інше.

М. Негрова виявила рівні вивчення стабільності через суміжні поняття: світовий – стійкий розвиток, міждержавний – безпека, суспільний, груповий – солідарність, міжособистісний – справедливість.

Для дослідження впливу інформаційних механізмів на суспільну свідомість застосовуються концепції психології масової комунікації, зокрема, біхевіористична (поведінкова), інформаційна, психологічна, концепція ілюзій і маніпуляцій. Розглянемо коротко кожну з них.

Біхевіористична (поведінкова) концепція досліджує поведінку людини як сукупність її реакцій на сигнали зовнішнього середовища. Біхевіористичний підхід, що з'явився в політичній науці в 1950-х роках завдяки американським політологам Ч. Мерріаму і Г. Лассуєллу, був відповіддю на деяку обмеженість історичного і інституціонального підходів, що полягала в тяжінні до описовості і безсистемності. На думку Ч. Мерріама, що він висловив у роботі «Сучасний стан вивчення політики» (1925), політології не вистачає науковості, а виходить, треба більше спиратися на результати емпіричних досліджень, контент-аналізу й ін. Цей недолік політології спробували перебороти вчені, які сьогодні є класиками біхевіористичної політичної науки. Їхні праці – «Політика: хто одержує що, коли і як» Г. Лассуєлла (1936), «Голосування» Б. Берельсона, П. Лазарсфельда і В. Макфі (1954), «Вибір народу» П. Лазарсфельда, «Громадянська культура» Г. Алмонда і С. Верби (1963) стали результатом систематизації і математичної обробки величезних масивів даних.

Даний підхід, спираючись на підходи й правила природничих наук, акцентувався на політичному поведженні людини й групи. Основні позиції біхевіористичного підходу – це: 1) пріоритет віддається дослідженню поведінки індивідів і груп, а не подій, структур, інститутів або ідеологій. Починає враховуватися психологічний аспект; 2) узгодження дослідницької

роботи з результатами дослідження фундаментальних «біхевіористичних наук», зокрема, психології, соціології, культурній антропології, пізніше економічної науки; 3) акцентування політичного аналізу на взаємозалежності теорії і емпіричного дослідження. Теорія повинна перевірятися емпірично; 4) методологія аналізу політичного поведіння повинна бути строгої й точної.

Завдяки біхевіоризму сучасні політологи одержали у якості наукового інструментарію такі методи прикладних політичних досліджень, як статистичні дослідження, анкетні дослідження і опитування, лабораторні експерименти; застосування теорії ігор у вивченні прийняття політичних рішень. Саме біхевіоризм став поштовхом для розвитку емпіричного дослідження, у рамках якого політичні процеси описуються і пояснюються.

Психоаналіз, на початку, розроблений австрійським лікарем і психологом З. Фрейдом, як психотерапевтичний метод лікування психічнонервових захворювань, пізніше виступив як комплекс фрейдистських доктрин, що зробили значний вплив на всі соціальні науки. Свої ідеї З. Фрейд розвив у роботах «Тотем і табу. Психологія первісної культури і релігії» (1913), «Психологія мас і аналіз людського «Я»» (1921), «Занепокоєння в культурі» (1929) і ін. «Найбільш істотна частина психоаналітичної концепції Фрейда – це вчення про людину, що представляє собою сукупність різнопорядкових концепцій про природу й сутність людини, її психіку, формування, розвиток і структуру особистості, причини і механізми діяльності й поведіння людини в різних суспільствах» [3].

Можна сказати, що фрейдистська теорія опонувала біхевіоризму, оскільки заперечувала здатність людей свідомо контролювати свої вчинки. З. Фрейд розділив психіку людини на свідому і підсвідому, а структуру особистості – на протиборчі частини – Воно, Его і Суперего.

Сутність концепцій ілюзій і маніпуляцій полягає в тому, що людина схильна до самообману. Перші паростки ідей про маніпулювання групою людей ми знаходимо у Н. Макіавеллі. Він вважав, що юрба – це маса людей,

що мало розбирається в тому, що насправді собою представляє політик. Юрба керується тим, що бачить. Щоб догодити юрбі, правитель не може стати ідеальним. Але він може таким здаватися. Використовуючи страсті юрби, згідно Макіавеллі, це можливо [5].

Великий внесок у дослідження процесу впливу на дії людини внесла так звана «Чиказька школа», що створили вчені Чиказького університету (США) в 20-х роках ХХ століття. Лідером Чиказької школи був Чарльз Е. Мерріам, який був не тільки вченим, але й політиком, що претендував на пост мера Чикаго.

Систему Ч. Мерріама розвив Г. Лассуелл у своїй теорії політичної психології. Він став основоположником деяких методів дослідження масових комунікаційних процесів. У монографії «Технології пропаганди у світовій війні» дослідник обґрунтував висновок про те, що пропаганда і засоби масової комунікації можуть схилити суспільство до будь-якої точки зору. «Якого би допущення ми не робили, які б екстравагантні погляди не сповідали, не можна заперечувати той факт, що пропаганда є однієї з потужних сил у сучасному світі» [4, с. 32]. На думку англійського теоретика Л. Фрезера, «пропаганду можна визначити, як мистецтво примусу людей робити те, чого б вони не робили, якби мали у своєму розпорядженні всі стосовні до ситуації дані» [6, с. 290]. Як вважає Ф. Узбстер, «пропаганда з'являється як свідомо використовуване систематичне управління за допомогою інформації, як невід'ємна частина ліберальної демократії. Пропаганда зводиться до поширення певних повідомлень і обмеження поширення інших, тобто включає і використання цензури» [12, с. 258–259]. Особливу популярність концепції ілюзій і маніпуляцій знайшли в контексті появи феномена «інформаційна війна», її підготовки й проведення. Інформаційно-комунікаційні технології зробили методи маніпуляції особливо витонченими.

Роль інформаційно-комунікаційних технологій у політичних процесах досліджується за допомогою інформаційного підходу. Це не дивно, з огляду

на те, що суттю політичної комунікації є процес обміну політичною інформацією. Такого підходу до визначення політичної комунікації дотримуються відомі теоретики інформаційних процесів М. Грачов, Ю. Ірхін, В. Зотов і ін. На думку Н. Піменова, політична комунікація являє собою «процеси створення, відправлення, одержання і обробки повідомлень, що роблять істотний вплив на політичні відносини в суспільстві» [9, с. 295–299]. Якщо з погляду інформаційного походу комунікація є процесом передачі інформації, то соціальний підхід виходить з того, що «Комунікація – це відносини «суб'єкт-суб'єкт» зі двохспрямованим зворотним зв'язком, здійснюваним в режимі діалогу, у той час як інформаційні процеси односпрямовані й у них можливе відсутність діалогу» [1, с. 93].

Базовою категорією інформаційного підходу є інформація. Вона визначається не тільки за критеріями кількості, цінності й змісту, але й правдивості, вірогідності, повноти, глибини, точності, переконливості, доказовості, новизни, ефективності, і виразності. Інформація не може існувати поза інформаційного підходу, а підхід - поза інформації [10, с. 54]. Інформація, що відображає людську діяльність, є соціальною. Соціальна інформація відіграє найважливішу роль як у процесі комунікації між людьми, так і в управлінському процесі. Саме це дає підставу вважати інформацію головним фактором суспільного прогресу [11, с. 153].

Інформація знаходить все більшу соціальну значимість тому, що підвищується рівень інформаційних потреб людей. В інформації сьогодні відчують потребу всі – від рядового працівника до провідного топ-менеджера. Інформація знаходить свою ринкову вартість. Вона купується, продається, приносить прибуток. Інформація має не тільки економічне, але й політичне значення. Сьогодні в політиці інформація – це влада.

Цікавий організаційний підхід до дослідження політичної комунікації в рамках якого уряд як велика бюрократична організація випробовує такі ж проблеми, як і всі інші організації. Досліджуються внутрішньоурядові інформаційні потоки й фактори, що впливають на них.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, ми розглянули основні теоретико-методологічні підходи до дослідження політичної стабільності і ролі інформаційно-комунікаційних технологій у політичних процесах і діяльності політичних інститутів: системний, інституціональний, структурно-функціональний, соціоінформаціологічний, міждисциплінарний, порівняльний, факторний, інформаційний, організаційний підходи, концепції психології масової комунікації, зокрема, поведінкову, інформаційну, психологічну, концепцію ілюзій і маніпуляцій. Саме ці підходи, на нашу думку, дозволяють здійснити комплексне вивчення інформаційних процесів у політичній сфері в українських умовах і показати все різноманіття політико-інформаційного простору України. Всі розглянуті підходи мають свої переваги, доповнюють один одного і створюють адекватний методологічний апарат для вивчення механізмів інформаційного забезпечення політичної стабільності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дридзе Т. М. Социальная коммуникация и фундаментальная социология на рубеже 21 века / Т. М. Дридзе // Вестник Московского гос. ун-та. Серия 18 : Социология и политология. — 1999. — № 4. — С. 90—98.
2. Истон Д. Категории системного анализа политики / Д. Истон [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://politnauka.org/library/teoria/iston.php>.
3. История социологии. Учеб. Пособие / Елсуков А.Н., Бабосов Е.М., Грицанов А.А. и др. ; под общ. ред. А. Н. Елсукова и др. — Мн. : Выш. шк., 1993. — 319 с.
4. Лассуэлл Г. Психопатология и политика DOC. Монография / пер. с англ. Т. Н. Самсоновой, Н. В. Коротковой / Г. Лассуэлл. — М. : Издательство РАГС, 2005 — 352 с.
5. Макиавелли Н. Государь / Н. Макиавелли. — М. : ЭКСМО, 2003. — 655 с.
6. Манойло А. В. Государственная информационная политика в условиях информационно-психологической войны / А. В. Манойло, А. И. Петренко, Д. Б. Фролов. — 2-е изд., стереотип. — М. : Горячая линия — Телеком, 2007. — 542 с.
7. Негрова М. С. Политические факторы стабильности российского общества: региональный аспект на примере Санкт-Петербурга и Красноярского края : автореф. дис. к. полит. н. : спец. 23.00.02 — Политические институты, этнополитическая конфликтология, национальные и политические процессы и технологии / Марина Сергеевна Негрова. — Санкт-Петербург, 2009. — 17 с.
8. Новиков В. К. Информационное оружие – оружие современных и будущих войн / В. К. Куликов. — М. : Горячая линия — Телеком, 2011. — 264 с.
9. Пименов Н. П. Сравнительный анализ теоретико-методологических подходов к изучению современных политических коммуникаций / Н. П. Пименов // Известия

- Алтайского государственного университета. — 2014. — № 4 (84). — Т.2. — С. 295—299.
10. Соколов А. В. Общая теория социальной коммуникации / А. В. Соколов. — СПб. : Изд-во Михайлова В. А, 2002. — 461 с.
 11. Учебный социологический словарь с английскими и испанскими эквивалентами / под ред. С. А. Кравченко ; Рос. о-во социологов. — 4-е изд., перераб. и доп. — М. : Экзамен, 2001. — 511 с.
 12. Уэбстер Ф. Теории информационного общества / Ф. Уэбстер. — М. : Аспект Пресс, 2004. — 400 с.